

Тичина І.М., Портницька Н.Ф., Лесик С.М. Проблема психологічної готовності практичних психологів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами // Корекційна педагогіка. вісник Всеукраїнської асоціації корекційних педагогів: науково-практичний журнал, 2018. - №1. – С. 13-16

УДК 159.97

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

ТИЧИНА І.М, кандидат психологічних наук, доцент

ПОРТНИЦЬКА Н.Ф., кандидат психологічних наук, доцент

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЛЕСИК С.М., директор КНЗ «Житомирська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат»

У статті представлений досвід співпраці спеціальної школи-інтернату та університету у системі підготовки студентів-психологів до роботи з дітьми з розладами інтелектуальної діяльності. Здійснено опис етапів включення майбутніх психологів до діагностичної та корекційно-тренінгової роботи, труднощі, з якими тикаються студенти. Представлено результати рефлексії студентами найпростіших способів налагодження спільної діяльності з учнями-школи-інтернату.

Ключові слова: діагностична робота, корекційно-тренінгова робота, розлади інтелектуальної діяльності

В статье представлен опыт сотрудничества специальной школы-интерната и университета в системе подготовки студентов-психологов к работе детьми с расстройствами интеллектуальной деятельности. Описаны этапы включения будущих психологов в диагностическую и коррекционно-трениговую работу. Представлены результаты рефлексии студентами простейших способов налаживания общей деятельности с учениками школы-интерната.

Ключевые слова: диагностическая работа, коррекционно-тренинговая работа, расстройства интеллектуальной деятельности.

The experience of cooperation between the special boarding school and the university in the system of preparation students-psychologists for work with children who have disorders of intellectual activity is presented in the article. Stages of the future psychologists' inclusion in diagnostic, correctional and training work is described. There is a list of difficulties students can be faced with. The results of students' reflection of the simplest methods of establishing a joint activity are presented in the article.

Key words: diagnostic work, correctional and training work, children who have disorders of intellectual activity

На теперішній момент в українському суспільстві формується нова культурна норма поваги до осіб з психічними розладами та їх інтегрування в загальносуспільний простір. У цьому плані українське суспільство рухається згідно Європейського плану дій по охороні психічного здоров'я, прийнятим міністрами охорони здоров'я держав-членів Європейського регіону Всесвітньої організації охорони здоров'я у 2005 році, в якому наголошується на необхідності розширення можливостей соціального функціонування осіб із психічними розладами [2]. Однак, незважаючи на значне законодавче підґрунтя вирівнювання соціальних статусів людей норми та людей з вадами психічного здоров'я залишаються відкритими питання реалізації на практиці процесів створення «суспільства для всіх» та повноправної участі у соціальному житті людей з обмеженими можливостями. Ми припускаємо, що одним з бар'єрів, який може стояти на заваді цим процесам, є неготовність населення сприймати людей з психічними розладами, як рівних собі, які мають такі самі права та можливості. Ситуація також ускладнюється недосконалістю системи надання психологічних та психіатричних послуг

дітям, які цього потребують, та фрагментарністю їх соціально-психологічного супроводу [1]. У зв'язку із вище сказаним актуальним стає питання готовності майбутніх психологів до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, зокрема дітьми з розладами інтелектуальної діяльності.

В цьому контексті реалізується багаторічна співпраця Житомирського державного університету імені Івана Франка з Житомирською спеціальною загальноосвітньою школою-інтернатом для дітей із розумовою недостатністю. Формування психологічної готовності студентів до роботи з дітьми з розладами інтелектуальної діяльності здійснюється у кілька етапів:

I етап – **ознайомчий** - реалізується в ході ознайомлювальної практики першокурсників. Дирекція школи організовує низку заходів, спрямованих на формування у студентів уявлень не лише про заклад, але й про особливості розвитку і навчання вихованців: вступні лекції, екскурсії закладом, відвідування уроків. Студенти, за бажанням, можуть включитися у підготовку позанавчальних заходів в якості волонтерів.

II етап – **діагностичний** – завданням якого є відпрацювання студентами навичок здійснення індивідуальної діагностичної роботи. Програма діагностики є результатом 10-річних досліджень і спроб використання різних методів моніторингу психічного стану школярів, що дозволило підібрати оптимальний, на нашу думку, арсенал психологічних проб. Кожен студент отримує індивідуальне завдання, виконання якого передбачає необхідність налагодження контакту з дитиною та здійснення власне діагностичної роботи. Варто зазначити, що для більшості студентів – це перша спроба самостійної, «дорослої» професійної діяльності, тому всі дослідження виконуються під супервізією шкільних психолога та соціального педагога. Організація роботи у другій половині дня повністю відповідає принципам індивідуального підходу та природності ситуації діагностики. Здійснення діагностики відповідає віковим тенденціям та періодам сенситивності у розвитку школярів із розладами інтелектуальної

діяльності. Програма побудована так, що у початковій школі основна увага звертається на когнітивний розвиток, здатність до налагодження і підтримання вербального контакту, розвиток дрібного та великого праксису, то у підлітковому та старшому шкільному віці – увага звертається на емоційну сферу (прояви тривожності і страхів, агресивності, замкнутості) та готовність до професійного вибору [3]. Результати діагностики використовуються шкільним психологом як одне із джерел інформації про особливості психічного розвитку дитини та дозволяють прослідкувати його динаміку.

III етап - **тренінгово-корекційний** - реалізується під час вивчення курсів «Основи дефектології» та «Спеціальна психологія» і спрямований на формування у студентів навичок групової роботи. Розробка та реалізація студентами тренінгу, на основі результатів діагностики, дозволяють сформулювати цілісне уявлення про систему роботи з дітьми із розладами інтелектуальної діяльності. Окрім того, проведення тренінгів із відносно невеликою групою та під керівництвом спеціалістів сприяє системності у роботі студентів.

Окремим напрямком співпраці є виконання спільних наукових досліджень, які, як правило, беруть початок зі студентських наукових розвідок в межах різного виду практик.

Таким чином, входження студентів-психологів у професійну діяльність здійснюється за схемою: від спостереження через індивідуальну діагностику до тренінгової роботи з групою. Важливими такі форми роботи є і для учнів. Зважаючи на відносну закритість закладу, у деяких учнів спостерігається брак різноманітності соціальних контактів, які обмежуються однокласниками та педагогами. Присутність студентів готує школярів до присутності у їх житті сторонніх людей, а необхідність вступати у контакт та підтримувати його на діловому рівні – до ситуацій вимушеної взаємодії з оточенням. Як правило, школярів з радістю включаються в індивідуальну взаємодію, де вся увага дорослого прикута тільки до дитини. Однак цей контакт часто

втрачається при необхідності виконувати завдання. Досвід індивідуальної роботи зі студентом створює сприятливі умови для «м'якого» керівництва розвитком регулятивних процесів учнів.

Така співпраця дозволяє студентам оволодіти основним інструментарієм діагностики психічного розвитку дітей різного віку з розладами інтелектуальної діяльності [3], ознайомитися із особливостями розвитку когнітивної, емоційно-вольової та поведінкової сфери школярів, виробити мінімальні уміння та навички роботи проведення діагностичної та корекційно-тренінгової роботи з дітьми різного віку, які мають порушення розумового розвитку та порушення аутичного спектру. Обов'язковим етапом є рефлексія студентами власного досвіду такої роботи, яка демонструє ступінь психологічної готовності майбутніх психологів до роботи з цією категорією дітей. [4].

Аналіз зробленої студентами рефлексії проведеної тренінгової роботи з дітьми з розумовою відсталістю дозволяє виокремити типові труднощі, які виникають у роботі з такими дітьми, та способи їх долання.

Переживання студентами почуття невпевненості та некомпетентності, яке долалося цікавістю та високою мотивованістю в роботі. Брак досвіду спілкування з цією категорією дітей продукує почуття невпевненості та розгубленості, які переживають студенти, і це блокує вияв ініціативи та студентської творчості, дезорганізує на початкових етапах роботи. Більшість студентів зауважували, що переважаючими були емоційні переживання, які, як правило, виникають у ситуаціях невизначеності: «перше заняття було сповнене невідомістю, я намагалася зрозуміти специфіку та способи ефективної взаємодії з дітьми»; «було трохи страшно», «не могла зібратися з думками», «поступово я зрозуміла як краще організовувати простір роботи, пояснювати доступною мовою та взаємодіяти з дітьми»; «з одного боку був страх і хвилювання, як відреагують на нас школярі, чи включаються в роботу, а з іншого - переповнювала цікавість та бажання діяти».

Слабка здатність прогнозувати поведінку та емоційні реакції дітей, яке додалося експромтом в роботі. Незначний досвід взаємодії також зумовлює низьку здатність студентів передбачати реакції та можливості дітей при виконанні конкретних методик та технік. Останнє спонукало студентів інколи діяти експромтом, відходячи від плану роботи, змінювати інструкції до роботи, а інколи і саму форму виконання завдання. Зокрема, студенти так пишуть про свої несподівані знахідки в роботі: «після першого заняття ми зрозуміли, що потрібно ще більше наочних матеріалів»; «виникали проблеми в розумінні інструкцій: ми не могли з першого разу пояснити, що робити»; «не всі діти вміли читати і писати, для мене було важко встановити з ними контакт»; «були здивовані, що більше всього дітей зацікавили активні рухливі ігри»; «були певні вправи, які довелося модифікувати та спростити, тому що дітям було важко виразити, що вони роблять, коли відчувають різні емоційні стани».

Труднощі, зумовлені особливостями пізнавальної діяльності та емоційної регуляції школярів, долалися за рахунок різноманітності завдань, наявності «запасних» форм і методів роботи, гнучкості у побудові структури заняття. Майбутні практичні психологи зіштовхнулися з такими особливостями дітей: труднощі концентрації уваги («оскільки в більшості дітей увага розсіяна, важко робити інформативні повідомлення»); самоконтролю («не усі школярі дотримувалися встановлених у групі правил», «вони були доволі непосидючими і балакучими», «деякі діти намагалися «підколоти» один одного»); виконання вправ з використанням мислительних операцій аналізу і узагальнення та вербального оформлення своїх дій («не розуміли інструкції», «коли ми зрозуміли, що діти просто не зможуть зробити вправу, ми спрощували завдання», «деяких дітей через порушення мовлення було важко зрозуміти»); бурхливі емоційні реакції («усі хотіли бути першими і ображалися, якщо не встигали», «дехто, якщо не міг виконати завдання, просто припиняв роботу»).

За результатами роботи студенти формулюють правила-рекомендації для тих, хто готується проводити свої перші тренінги для учнів спеціальної школи-інтернату:

- У роботі зі школярами різних вікових груп в арсеналі тренерів має бути кілька рухливих вправ на випадок втоми і відволікання учнів.
- Зважаючи на домінування предметно-образного мислення структуру тренінгів на розвиток когнітивної сфери будувати на основі вправи, що передбачають маніпулятивну діяльність, стимулювання школярів «думати руками». Як один із бажаних варіантів є включення до занять продуктивної діяльності («найбільше дітям сподобалися вправи побудовані на творчій діяльності: школярі із захватом малювали, розфарбовували, використовували елементи квілінгу»).
- Пролонгований етап встановлення контакту, на відміну від учнів звичайної школи («на першому занятті діти придивлялися до нас, в деяких випадках випробовували, тому від мене вимагалось проявити стійкість та оптимізм»).
- Доступність у формулюванні інструкцій та коментарів, ретельний підбір мовних зворотів і формул («друге заняття було сповнене позитивних емоцій, коли я зрозуміла, як краще організувати простір і пояснити все доступною мовою»).

Таким чином, основою для формування готовності студентів-психологів до роботи з дітьми з розладами інтелектуальної діяльності є системна взаємодія університету та школи-інтернату, залучення майбутніх психологів не лише до навчальної, але й культурно-просвітницької діяльності. Рефлексія студентами власних досягнень і перспектив розвитку є вагомим чинником формування їх готовності до професійної діяльності. Для школярів, що отримують досвід спілкування зі студентами як сторонніми дорослими, участь у діагностичних і тренінгових заходах є чинником соціалізації, інтеграції у широке коло суспільних стосунків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Медведовська Н.В. Проблема переорієнтації послуг охорони психічного здоров'я з урахуванням соціальних потреб пацієнтів на етапі стаціонарної допомоги / Н.В. Медведовська, А.К. Ладик-Бризгалова // Україна.Здоров'я нації. – 2012. – № 4 (24). – 95-99.
2. Іпатов А.В. Надання медико-соціальної експертної допомоги інвалідам внаслідок розладів психіки та поведінки в Україні: сучасний стан, труднощі та перспективи / А.В.Іпатов, І.Я. Ханюкова, І.В. Дроздова, Н.О. Гондуленко // Український вісник медико-соціальної експертизи. – 2013. – С. 45- 47 с.
3. Психологічне обстеження школярів, що потребують корекції розумового розвитку» / [уклад. Портницька Н.Ф., Тичина І.М.] - Житомир: ЖДУ ім.І.Франка, 2015.
4. Тичина І.М., Байдюк А., Жигун Ю., Кухарчук В., Лобода О. Рефлексія досвіду тренінгової роботи з дітьми, що потребують корекції розумового розвитку / Прикладні аспекти психології особистісного зростання. Збірник наукових праць студентів та викладачів. Випуск 1. / За ред. Л.П.Журавльової, Н.Ф. Портницької, Ю.Ю.Дем'янчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 2015. – С.125 -129